

— Nincsenek. Egyetemi katedrára, tudományos babérokra sohasem törekedtem. Kölyökkoromban arra vágytam, hogy anyám-apám példájára néptanító legyek. Ezt a célt orvos létemre is sikerült megvalósítanom. Az ország egészségügyi néptanítója lettem. A legnagyobb boldogság számomra, ha falun jártamban salátává, ronggyá olvasott könyveimbe dedikációt kérnek. Rádióelőadásaimat sokan hallgatják, és a levelekből tudom, hogy szerény tanácsaimat sokan megfogadják. Ismernek, szeretnek, és hisznek nekem. Lehet ennél nagyobb öröm és eredmény? Miért törekedjem egyébre? Szerintem a legszebb dolog az, ha valaki az embereket megtaníthatja az egészséges életre... az embereket és az unokáit, akik már hárman vannak.

Vértesy Miklós

BUGA LÁSZLÓ 1945 ÓTA MEGJELENT MUNKAI

- Vezérfonal az egészségügyi tennivalók a mezőgazdasági munkák idején című előadáshoz. 1952. Művelt Nép, 26 l.
- Engedd megszületni gyermeked! 1952. Művelt Nép, 52 l.
- Hogyan gondoskodik államunk a dolgozó anyáról és gyermekéről? 1953. Művelt Nép, 38 l.
- Egészségvédelem az óvodában. (Munkaközösséggel) 1953. Tankönyvkiadó, 106 l.
- Orvosi almárium. 2. kiad. 1956. Egészségügyi Min. 132 l.
- Egészségügyi tennivalók a mezőgazdasági munkák idején. 1956. Művelt Nép, 36 l.
- Az egészségért mindenki felelős. (Völgyesi Ferenczel együtt.) 1957. Medicina, 44 l.
- Gazdaszonyok könyve. (Hegyháti Judittal együtt.) 1957. Minerva, 166 l.
- Jó egészség falun, tanyán. 1—2. köt. 1957—59. Medicina.
- Korszerű házi betegápolás. (Munkaközösséggel.) 1960. Magyar Vöröskereszt, 216 l.
- Jóegészség könyve. 1961. Gondolat, 283 l.
- Hogyan védekezzünk az influenza ellen? 1962. Táncsics, 26 l.
- A cukorbetegség diétája. (Csongor Istvánnal együtt.) 1963. Medicina, 24 l.
- Egészség az esztendőben. 1964. Medicina, 300 l.
- Élet, egészség, betegség. (Regöly-Mérei Gyulával együtt.) 1965. Gondolat, 180 l.

A KÖNYVFORMÁTUM SZEREPE AZ OLVASÁSBAN

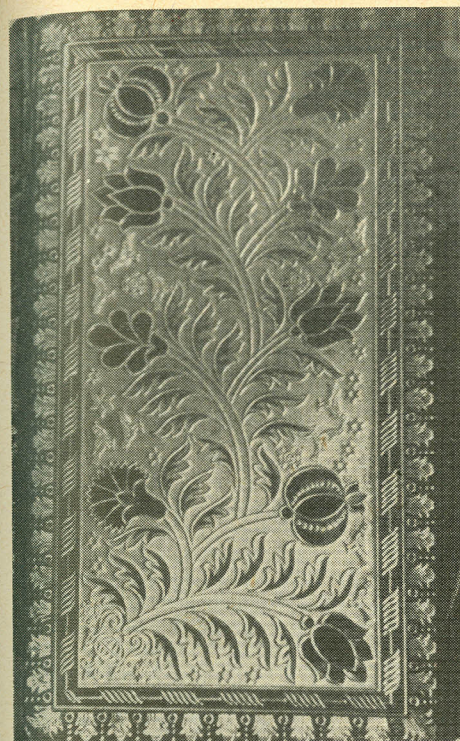
Az „olvasó néperért” mozgalom új időszerepét ad minden olyan kutatásnak, amely az olvasás lélektani föltételeivel foglalkozik. Nemrég jelent meg *Mándi Péter* könyve: *A könyv és közönsége*, mely az új gazdaságirányítás szemszögéből vizsgálja a két tényező kapcsolatát, elsősorban a piackutató szemével. Az új gazdasági mechanizmus számos olyan tényezőre irányította rá a figyelmet a kereslet és kínálat szempontjából, amivel eddig — legalábbis az utolsó 20—25 évben — nemigen törődtek. Nevezetesen arra is, mi a szerepe az olvasásban és a könyvvásárlásban a könyvek kiállítása mellett azok formátumának. És milyen körülmények követelik, hogy megvizsgáljuk a formátum szerepét a könyv és közönsége, az olvasó és az olvasás kapcsolatában?

A történeti áttekintést nem nélkülözhetjük, s közben, amíg elérkezünk korunkig, magától bomlanak ki napjaink problémái s tárul föl a kérdés jelentősége.

A köz- és magánkönyvtárakban ma egyik legnagyobb gondot a könyvek elhelyezése okozza. Régen csak a közkönyvtáraknak kellett küszködniük raktározási nehézségekkel, ma ezekkel — a lakások szűk volta miatt — a családi könyvtáraknak is szembe kell nézniük. A nagy állami könyvtárak raktáraiban a könyve-

ket régtől fogva külső méretük szerint helyezték el, ez azonban kizárja a témaszerinti csoportosítás lehetőségét, ami különben magánkönyvtárban sem mellékes követelmény. A régen „divatos” fólió nagyságú könyv mellett egészen a kolibri típusú, pár cm-es könyvekig igen gazdag a választék a formátum tekintetében, s ennek előnye az egyhangúságtól való mentesség, de hátránya, hogy lehetetlen a polcközök teljes kihasználása.

De ha az olvasás lélektana szempontjából nézzük a kérdést, a könyv mérete akkor sem közömbös. Ma elképzelhetetlen, hogy fólió nagyságú könyvet kölcsönözzön valaki a könyvtárból, hacsak nem különös kivételként. Valamikor, a könyvkészítés hajnalán, amikor a papíros ívét egyszer hajtották össze, mint a pergamentlapokat, az így keletkezett fólió nagyságú könyv igen sok előnnyel járt. Például, nem volt könnyű ellopni még a malaclapó alatt sem. De súlya miatt olvasása kényelmetlenné vált. A papíros jóval vastagabb lévén a mainál, súlya is nehezebb volt, amit növelt az erős fátybla kötés és a sok rézkapocs. Mindezek otthoni olvasását is megnehezítették. Vízszintes asztalon nem lehetett olvasni, ezért olvasótámaszt készítették e célra. Az ilyen nagy könyvet oda lehetett lán-



Petőfi Almanach 1909. Mérete: 14,5×8 cm

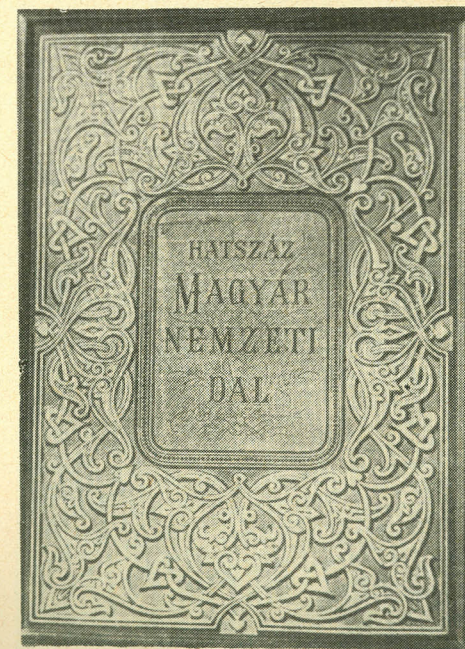
colni a könyvtár pulpitusához, súlya, nagysága egyaránt mozdulatlanságra kárhoztatta. Nem lehetett egykönnyen besomagolni az útipoggyászba, nem is szánták ilyen célra.

Rá is jöttek az emberek ezekre a formátumbeli nehézségekre, s igyekeztek kisebbíteni a könyveket. Már az ósnyomtatványok között is akadt negyedretű, ami az egyszer összehajtott ív (fólió) még egyszer összehajtásából keletkezett. Praktikus szempontból e könyv még mindig ormótlanul nagy, holott mind kevésbé dísz tárgy.

A reformáció századában, ha a könyv nem is válik mindennapivá a néptömegek számára, de azért már az igényesebb iparosok, kereskedők, közhivatalnokok közül is sokan olvassák, veszik, és viszik magukkal útjaikra, nem is csak arucikként, hanem mint lélekűdítőt. Ismét a szükséglet kényszeríti a könyvet arra, hogy kisebb legyen. Az átalakulás, a változás társadalmi-gazdasági okai sokkal ismeretebbek, semhogy itt foglalkozni kellene velük. Jövünk a középkorból, a humanizmuson, a reneszánszon át a reformáció századába. *Ahogy a könyv szerepe nő a társadalomban, mérete annak arányában követi a változást, húzódik össze*, úgyis mondhatnók, hogy alakját tekintve is de-

mokratizálódik. A reformáció századának könyvei között a legtöbb már kisebb a mai nyolcadretű könyveknél. Vége a könyv „röghöz kötöttségének”, lélektanilag is előnyös a hatása: hamar végére érni egy-egy oldalnak, az ember nem fárad el olyan könnyen, mert gyakrabban kell fordítania. Érzí, hogy halad, ami mindig kellemes. Erasmus, Luther, Melancton könyvei ebben a breviárium formátumban jelentek meg. Agitációs céllal. Tehát nem véletlenül.

De aztán változik a társadalmi szellem. Az ellenreformáció barokk pompája megnyújtja, terjengőssé teszi a címeket, befuttatja vele az egész címlapot, sokszor jut belőle még a másik oldalra is. A könyvnek sugározni kell az egyház megállapodott helyzetét, dogmatikus szilárdságát, s ezt a könyv ünnepi külső tekintélyének is ki kell fejeznie. Másrészt a század az enciklopédikus elemzések és összefoglalások százada s a tudás biztonsága a formátumban is kifejeződik; a XVII. században az előzőhöz képest újra *megnőnek* a könyvek. A negyedretű válik uralkodóvá, mert az ósnyomtatványok mérete kényelmetlen lenne. Ez a negyedretű nemcsak tekintélyes, hanem még mindig kényelmes is. Helyet hagy a szép és széles margónak, a széljegyzeteknek, a könyvdiszetteknek, a különösen kedvelté váló rézmetszeteknek. A hosszú verssorok is elférnek a maguk sorában. Ugyanakkor másfajta könyvek, főleg imádságos



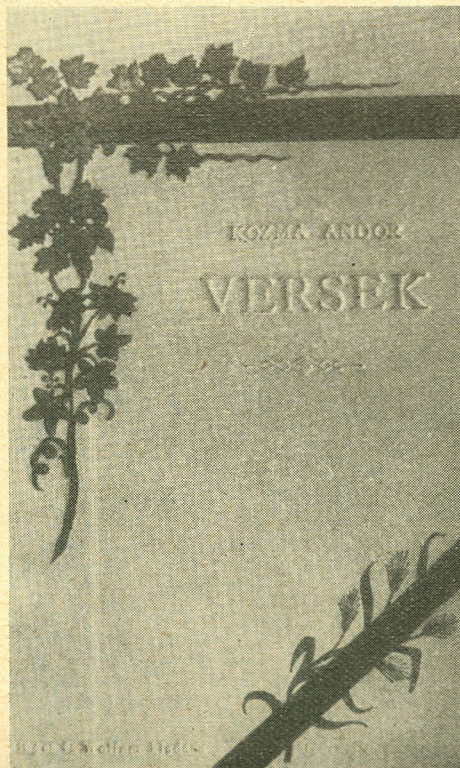
16×12,5 cm méretű zsebfomátum

könyvek, de még klasszikusok és tudományos művek is megjelentek egészen kicsi formátumban. (Elzevirek, Josephus Flavius műve 1610-ben 12,2×7,7 cm-es nagyságban.)

A XVIII. században a viszonylag több békét élvező társadalom olvasórétegei kényelmesebben élnek, tehát megint az intímabb méretű könyv nyomul előtérbe. A mai nyolcadtrétnél, azaz A/5-ösnél valamivel nagyobb, a kb-i B/5-ös formátum kezd uralkodóvá lenni. Ezen már oldalanként kevesebb a szöveg, ami ismét élénkebbé teszi az olvasást. E formátum nemcsak az olvasásra előnyösebb, hanem hat a szövegre is. Nem lehet terjengős, hosszú mondatokat használni, mert nincs rosszabb, mint lapokon át keresni előre vagy hátra a mondat elejét vagy végét. Több bekezdés, több rövidebb mondat sűrít az olvasó élményét, gyorsítja a „fogvasztást”.

A könyv alakja nemcsak a prózára hat, hanem a lírára is. Kölcsönhatásról is beszélhetünk: a rövidsoros lírai versek kisebb, a hosszú verssorok nagyobb, szélesebb, négyzetesebb formátumot igényelnek.

Új réteg kapcsolódik az olvasásba: a



16×11 cm méretű zsebformátum

modernebb értelemben vett *polgárság*. Ennek körében is kezd „divattá” válni az olvasás, a könyv ezért megszűnik ünnepléses nagyságú műalkotás lenni. Kecesebb lesz, nem kevésbé művészi, mint a negyedtrétes, sőt sokszor éppen finomkodó. Pajkos, csintalan, könnyedén szellemes, mivel az intím tartalomhoz nem is illik a nehézkes forma. A rokokó századában vagyunk, Voltaire és Rousseau korában. Nevetséges volna írásaikat negyedtrétes alakú könyvekben tálni. A formátum megint alkalmazkodott a mondánivalóhoz. A könyv kezd elszakadni a családi könyvtártól, az emberek magukkal viszik a kirándulásra, erdőkre, mezőkre. A kötés még elegáns, gazdagon aranyozott, ez drágítja a könyvet. Rézmetszetek díszítik, ez sem olcsó mulatság.

Következik a *fűzött* könyv kora. A biedermeier idején a külső forma leegyszerűsödik, de nem veszti el nemességét. A címlapon is, a könyvben is kevesebb lesz az illusztráció, a könyvdíszből sok egészen el is tűnik. A klasszicista könyv stílusa ez, Kazinczy Ferenc koráé, akinek könyvművészeti érzékét azóta is csodáljuk. A formátumban nincs különösebb változás, de divatba jönnek az almanachok, az évkönyvek, a zsebkönyvek.

E korszak könyvkészítői különösen figyelembe vették a nők igényeit. A számukra készült iparcikkok a történelem folyamán mindig is kisebbek voltak, filigránabbak, finomabbak, törékenyebbek, intímebbek. Ez áll a könyvekre is. Elég összehasonlítani mondjuk az Auróra vagy a Hébe kötetét Kazinczy, Vörösmarty vagy Széchenyi könyveivel — a különbség máris kiderül. A *Hitel*, ajánlása ellenére sem az akkori nők számára készült. A *Tavaszi*, az *Auróra* — már inkább. A nők egyike ebben a korszakban még megengedheti magának, talán a férfiánál inkább, hogy heverészve olvasson. Vagy akár séta közben a parkban, vagy a fák alatt ülve, térdre tartva a könyvet, esetleg a varrósztalon. Nagy alakú, testes könyvek erre a célra nem lennének alkalmasak.

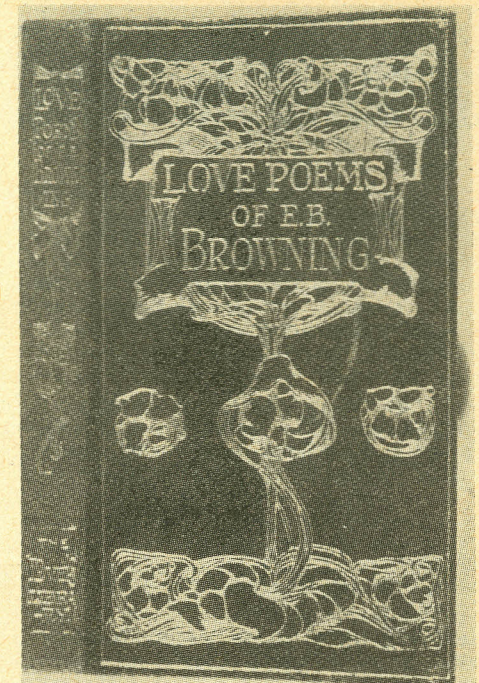
A XIX. század második fele a stíluszavarok kora. Az *eklektika* uralkodik, amelynek a könyvművészetre gyakorolt hatása közismert. Nemcsak a könyvkészítés újul meg a preraffaeliták kezdeményezése nyomán, hanem a könyv-szörny-szülöttek is elszaporodnak.

Kialakulnak a *tartalomnak megfelelő méretek*. Más alakot kap a tudományos mű, mást a szépirodalmi, s mindegyik annak a közönségnek megfelelően, amelynek számára készül. Megjelennek az album alakú díszkiadások — például Arany János összes költeményei a Franklin ki-

adásában — teljesen értelmetlenül, mert ezeket éppúgy nem lehetett kényelmesen olvasni, mint ahogy a gyufásdoboz kicsinyesü „kolibri” könyveket sem. De hát gazdag és magabiztos a kor, bírja a dús aranyozást, az illusztrációkat, nemcsak Zichy Mihály, hanem Ferenczy Károly, Iványi-Grünwald Béla, Réti István és társai ecsetjéből is. Elég utalni Kis József vagy Bródy Sándor festők által illusztrált könyveire. A díszkiadások monumentális hatásra törnek, s azt csak a nagy formátum révén érhetik el. Szobadísz lesz az effajta könyv, amelybe csak időnként lehet belelapozni, mert az ilyen könyvgóliátokat még forgatni is nehéz. Érthető tehát, ha visszahatásképpen a kisebb méretű könyvek is elszaporodnak. Az *Olcso Könyvtár*, a *Magyar Könyvtár*, a *Tevan Könyvtár* kisméretű, zsebbe való, fűzetes termékei, melyek könnyen kezelhetők, sajnos minden ékességet nélkülöznek. (Ékességen nem éppen illusztrációt vagy könyvdíszért értéket, ami a XIX. század második felétől a preraffaeliták és a szecesszió révén újra benyomul a könyvművészetbe, hogy azután — reakcióképpen — az 1920-as évek közepén a stuttgarti könyvkiállításról egyenesen kitiltásák az illusztrált és díszített könyvet, jeleül az elfogultság másik végétének.)

Az első világháború után nálunk szinte a semmiből nő ki az amatőrkönyvek kultusza, s ez a formátumokban is gazdag változatot eredményez. A *Genius*, a *Rózsavölgyi*, a *Pantheon*, a *Dante*, a *Viktória* kiadó több ezres példányban ontja a tizenhatodtrétes alakú könyveket. E kiadványok mellett a Kner nyomda magyar klasszikusai a francia ötös formátum egyik változatát idézik, kissé megnyúlnak és megkeskenyednek (19,5×11 cm). A legsikerültebb tömegsorozatot, az ún. kéksorozatot az Athenaeum dobja piacra, benne Móricz és Krúdy több művével (16×11 cm). Az 1930-as évek vége felé ismét nőnek könyveink. Az átlagkönyv, főleg a regények, a mai A/5-ösnek felelnek meg, ha nem is milliméterre. Az átlagkönyv védőlapján megjelenik a reklám. Újra keresettebb a kötött könyv, a jobb papír, az illusztrált kiadás.

A második világháború után több mint tíz évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a magyar könyvkiadásban új könyvművészeti fellendülés kezdődjék. A könyvek évről évre szépülnek, s ma már a formátumot illetően sem panaszkodhatunk egyhangúságról. És éppen ebből fakadnak a mai problémák. A mai olvasó és könyvvásárló választását ezek a külső tényezők is befolyásolják. Újra megjelennek az egykötetes *összes művek*, amiket a tudósokon kívül vajmi kevesen forgatnak, és mégis jó, hogy vannak. Olvasni csak asz-



Mérete a gerinccel együtt 13,5×7,5 cm

tal mellett lehet őket, azonban előnyük, hogy nem foglalnak el nagy helyet. De a szűk otthonban nehéz elhelyezni például a nagyméretű képzőművészeti kiadványokat, melyeknek behemót formátumát sem indokolja semmiféle józan érv. Legkevésbé a színes reprodukciók, amik sokkal kisebbek a lapnál, amelyre ragasztják őket. E góliátok szépek, csak éppen nem praktikusak.

Ami pedig a tömegkönyvet illeti, a hazai könyvkiadás még mindig nem találta meg, vagy nem tudta széles körben népszerűsíteni azt a formátumot, amely kielégíti a legfőbb követelményt, a jól olvashatóságot, és amely külsőleg is eleget tesz a puritán eszközökkel készült művészi könyv kívánalmainak, anélkül, hogy drága volna. A Szépirodalmi Kiadó sárga Olcso Könyvtárát nem ok nélkül és — mint a megújult sorozat bizonyítja — nem hiába támadták annyian, éppen formai okok miatt. A Magyar Helikon sokféle mérettel kísérletezett, de egyik sem vált elég népszerűvé. Legújabb sorozata újabb kísérlet az olvasók megnyerésére, bár ismét csak azokat tartva szem előtt, akik eddig is olvasták és vásárolták a könyveket. A papírkötéses változat nyilván a szélesebb közönség megnyerését célozza, ez azonban a lehető legrosszabb kötésfajta, aminél még a lakkozott karton is tartósabb és kevésbé kényes. Már

korábban számos kiadó indított paperback-sorozatot, elég utalni az Albatrosz, a Minerva és a Kozmosz címet viselő vállalkozásokra. A tartalom és a kiállítás minőségét tekintve legsikerültebbnek az Európa Zsebkönyvtár látszik, s újabban a Magvető és a Szépirodalmi közös Zsebkönyvtár sorozata.

A mai tömegkönyvnek bármilyen méretben készüljön is, el kell férnie a zsebben — a zsebkönyv fogalom maga is erre utal. A Világirodalom Gyöngyszemei sorozat ezt a követelményt tartja szem előtt. A méret pedig már legtöbbször meghatározza a szöveg terjedelmét is: a zsebkönyv többnyire nem igényelhet több napi vagy heti olvasást.

A mai tömegkönyv általában elfér a női retikülben, a nyílonszatyorban és a kisebb fajta aktatáskában. A szöveget egy-egy hosszabb utazás két végpontja között el

lehet olvasni. Az ilyen könyv kivihető a strandra, útitárs lehet a kiránduláson s a pihenést nyújtó szabad időben.

Úgy tetszik, hogy korunkban a formátum és a kiállítás révén lehet legkönnyebben hozzáférkőzni az olvasóhoz és a vásárlóhoz, s ezt a szempontot ma már a világ egyetlen pontján sem becsülik le. *Ezért, ha a formátum jó megválasztása és népszerűsítése hozzájárulhat a könyvek terjedéséhez, akkor lélektani szempontjait is figyelembe kell venni.*

S az sem lenne hiábavaló, ha a könyvtárosok ehhez a kérdéshez hozzáfűznék tapasztalataikat, így segítvén az életre kelő piackutatásnak, mert a legmegfelelőbb könyvméretek kialakítása messzeemenően támogathatja az „olvasó népert” mozgalmat.

Sz í j R e z s ő